

Тараненко О. Г.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

**СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСЕМИ «ЗУХВАЛІСТЬ»
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ЕМОТИВНИЙ АСПЕКТ)**

У пропонованій розвідці зосереджено увагу на дослідженні денотативного та конотативного компонентів лексики «зухвалість» в українській мові на основі аналізу авторитетних та сучасних тлумачних та синонімічних словників. Відомо, що семантика як наука розвивається надзвичайно швидко саме у зв'язку виникненням низки сучасних професій, тісно пов'язаних зі сферою комп'ютерів та програмування, а також надзвичайно затребуваними професіями маркетолога та копірайтера. Семантика як наука про значення, що вивчає у широкому сенсі не тільки суто лінгвістичні категорії, але й категорії мислення, надала свій методологічний арсенал для вирішення цілком практичних та значущих завдань у сфері відносно нових та перспективних професій. Насамперед це стосується розробки сайтів та пошукових систем, а також копірайтингу. Без знання семантичного ядра та його складових практично неможливо ефективно виконувати роботу в зазначених царинах, де кінцевим результатом у широкому сенсі є прибуток від продажів. Для розуміння, як саме побудувати стратегії продажів, треба визначитись із ключовими словами або з найбільш вживаними, чи, навпаки, тими, що викликають емоційну реакцію. Це так звані лексики-тригери, що підсвідомо змусять людину зробити вибір на користь того чи іншого продавця товару чи послуги. Саме аналіз лексики з точки зору семантики (побудова та опис семантичного ядра) допоможуть скоріше досягнути мети. Надзвичайно важливим у цьому сенсі є саме емотивні елементи, що можуть спонукати, чи, навпаки, відвернути потенційного клієнта. У статті ми побудували приклад створення семантичного ядра лексики «зухвалість» з урахуванням позитивної та негативної конотації, що входять до складу вищезначеної лексики.

Семантичний аналіз на лексичному рівні через аналіз словникових дефініцій тлумачних та синонімічних словників виявив таке розподілення сем в українській мові: виявлено грубість (негативне емотивне забарвлення); нетактовність (негативне емотивне забарвлення); хамство (негативне емотивне забарвлення); безпардонність (негативне емотивне забарвлення) та сміливість (позитивне емотивне забарвлення); відчайдушність (позитивне емотивне забарвлення); відвага (позитивне емотивне забарвлення).

Ключові слова: семантика, дефініція, мовні рівні, сема, конотація, лексема.

Постановка проблеми. Семантика як наука стрімко розвивається у наш час та набула багато сфер застосування через виникнення та розповсюдження відносно нових, але водночас перспективних інтернет-професій, як-то: маркетолог, копірайтер, СММ-менеджер, веб-розробник та інші. Підґрунтям для популярності наведених фахів є насамперед їх важливість для збільшення продажів та залучення якомога більшої кількості потенційних покупців.

Якщо брати до уваги сферу СММ-менеджменту та копірайтингу, то без ретельного семантичного аналізу вкрай важко правильно побудувати структуру тексту, що продає, бо зазвичай люди купляють не речі, а позитивні емоції, гарний настрій від отримання товару чи послуги. Саме для цього текст має бути побудований таким чином, що людина захоче придбати товар та повернутись до

цього ж продавця знову. Якщо грамотний копірайтер чи розробник пошукових систем користується семантичним аналізом, то результати його праці будуть більш вдалим. Як саме це зробити у практичному сенсі із застосуванням методів семантичного аналізу?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Семантика як наука динамічно розвивається, бо має значну практичну значущість у сучасних інтернет-реаліях. Але її основні теоретичні аспекти завжди були об'єктом пильного вивчення низки відомих філологів та лінгвістів, серед яких варто зазначити А. Вежицьку, Р. Дженкендорфа, С. Жаботинську, А. Зеленьку, В. Карасика, В. Кононенку, Дж. Лакоффа, О. Потебню, О. Селіванову, Дж. Серля, Ю. Степанова, Й. Стерніна, Г. Фреге, та багатьох інших [6]. Науковці протягом тривалого періоду вивчали багатозначності

значення лексеми, враховуючи не тільки денотат як основне значення, але й конотат – емотивне, чуттєво забарвлене та у дечому унікальне для представників різних етносів та культур.

Постановка завдання. Застосування семантичного (семного) аналізу дає змогу визначити весь набір мовних компонентів (сем) конкретної лексеми, що можна з успіхом використати як основу для побудови успішної стратегії насамперед у копірайтингу та розробці сайтів й удосконаленню пошукових систем та інших царинах, де важливе використання розгорнутого значення слова. Також для багатьох пошукових систем є певні слова, що характеризуються як спам, тому інформація, де є значна кількість подібних лексем (на кшталт *розпродаж, знижка, шок, низькі ціни* стосовно рекламних оголошень з пропозиціями товару чи послуги) потраплять у скриньку спама, тому мета не буде досягнута. Знання семантичної структури лексеми, її синонімічного ряду, фразеологічних одиниць, та висловів, де вона міститься, допомагає розробити вдалий з комерційної точки зору текст, що продає та приносить прибуток.

У даному дослідженні нас цікавить саме емотивна складова семантичної структури лексеми «зухвалість», а також які саме емоції вона втілює у собі для представників україномовного етносу. Для цього використано метод аналізу словникових дефініцій. Природно, що таку модель можна застосувати для визначення емотивних складових у будь-яких лексемах, що стане у пригоді сучасним професіям для підвищення ефективності поставлених завдань.

Виклад основного матеріалу. Семантичний (семний) аналіз є одним з найпотужніших лінгвістичних методів, який дозволяє глибоко дослідити структуру лексичного значення з урахуванням усіх смислів, що втілено у даному елементі. Семантичний аналіз можливо проводити не тільки на суто лексичному рівні, але й на фразеологічному та паремійному для побудови цілісної структури значення. Природно, що дослідження на лексичному рівні є одним класичним варіантом застосування семного аналізу, де усі елементи значення розподілено згідно з певними ознаками, що дозволяє їх класифікувати та систематизувати. Як правило, ці складові втілено у денотативному значенні, яке подається першим у словниковій статті.

Водночас існує й конотативне значення, що відображає саме глибинні, емоційні прояви, які викликає предмет чи явище. Деякі лексеми мають більше емотивне навантаження, деякі – суттєво менше. Аналізуючи семний склад лексеми «зухва-

лість», більшість її значень представлених у словникових статтях, мають саме емотивне підґрунтя, причому доволі суперечливе.

Говорячи детально про структуру лексеми «зухвалість» в українській мові, одразу треба наголосити на її дуальній природі. Ця лексема у семантичному сенсі має два розгалуження – конотативно різко негативне значення та позитивне (як складова такої позитивної людської якості як мужність, відвага). Згідно даних сучасних лексикографічних джерел, маємо наступну структуру «зухвалості» в українській мовній картині світу. Авторитетний «Академічний тлумачний словник сучасної української мови» надає наступну дефініцію: *«зухвалий – який не виявляє належної поваги, пошани до кого-небудь, чого-небудь; який виражає неповагу (про погляд, очі і т. д.), що підкреслено прикладами з художньої літератури. Горе тому, хто зухвалий подивиться на непокриту богині красу (Л. Українка) Дуже грубий, нахабний зухвалий вчинок хуліганів дуже схвилював та обурило кожного (О. Гурейв)»* [8]. Наявна негативна конотація з відтінком осуду та обурення. Це природно, бо зазвичай невміння поводитись у суспільстві вважається вкрай негативною особливістю особистості.

В той же час, у другому значенні зухвалості у словниковій статті ми знаходимо наступне тлумачення: *«зухвалий – відчайдушно сміливий з прикладом: «це був сміливий і навіть зухвалий маневр – увірватись у щойно зайнятий хутір на грузовиках (В. Кучер)»* [8]. Конотація позитивна, з елементами захоплення та поваги. Відчутно, що лексема водночас викликає протилежні емоції згідно контексту та мовленнєвого використання. Розглянемо дані інших тлумачних та синонімічних словників. У словнику Івченко А. зухвалість описано таким чином: *«зухвалий – нешанобливий, зневажливий, грубий (з негативною конотацією), а також друге значення: сміливий, сповнений держання (з позитивною та схвальною конотацією)»* [2, с. 158]. Водночас у тлумачному словнику під редакцією Яковлевої А. зухвалий подається як *«який не виявляє належної уваги, пошани до кого-небудь; грубий, нахабний»* [9, с. 280]. Друге значення: *«відчайдушно сміливий»* [9, с. 280]; надано синонімічний ряд *зухвалий, зухвальство* із позитивною конотацією.

У «Всесвітньому словнику української мови» знаходимо таке визначення зухвалості: *зухвалий – з викликом іншим, нахабний (про людину, який діє та поводить непристойно, зарозуміло, грубо, з викликом; про слова, вчинки, поведінку та ін.,*

не стримуваний ніякими моральними чи етичними нормами) [1]. Тобто, наявна вкрай негативна конотація а осуд людини, що презирає моральні норми та поводить нечестно, з викликом у денотативному, першому значенні словникової статті. Маємо констатувати, що синонімічний ряд, що характеризує та доповнює семантичне поле «зухвалості», виявився значно емотивно забарвленим, як-от: *безчельний* (діалектне), *безцеремонний*, *нецеремонний*, *безпардонний* (розм.), *розперезаний* (підсил. розм. *нахабний* + *розв'язний*), *нахристий* (розм.). Одразу хочемо підкреслити наявність великої кількості словникових приміток на кшталт «розмовний», «підсилений» та інше. Це вказує на ступінь негативної емоційної оцінки людини, що володіє такою якістю характеру. Відчутна конотація роздратування, несприйняття зухвалості, безпардонності та хамства як складових цього феномена. Ставлення різко негативне. Проілюструємо це такою дефініцією: *зухвалий – про людину безцеремонний, зухвалий та напохристий, хамський* (розм.); *грубий, хамовитий* (розм.); *безсоромний, грубий, нетактовний* [1]. Тобто, для визначення, що саме розуміють під зухвалістю у негативному контексті, можна виділити такі семи, як «безсоромність» у вчинках та словах; «хамство» та «хамовитість», коли людина невихована та грубо порушує чийсь особисті межі; «нетактовність» як свідчення невміння правильно вбудувати траєкторію міжособистісного спілкування. Ці характеристики підтверджуються такими прикладами: *розперезані хулігани, поведінка; ненавиджу твої глибоко хамські вчинки Л. Українка; хамовитий хлопець. Доведеться скрутити Ю. Бедзик* [1]. Конотативна складова (друге значення) зухвалості має значно більш привабливий вигляд з позитивною конотацією: *сміливий* (який на знає страху, не боїться небезпеки) *смілий, хоробрий, відважний* (підсил.), *мужній* (підсил.), *безстрашний* (підсил.), *небоязкий* (підсил.), *небоязливий, нелякливий, непохлиплий, безбоязний, безтрепетний* (поет.), *відчайдушний* (підсил.), *відчайдух* (підсил.), *орлиний, дерзновенний* (підсил., уроч.), *дерзкий* (підсил., розм.), *відчайний* (підсил.) [1]. Всі зазначені елементи семантичної структури зухвалості визначено як вкрай позитивні – це характеризується навіть у примітках підсил., уроч., поет. Тобто, мати таку якість як відвага та презирство до небезпеки в українській ментальній традиції є бажаним, тим, що викликає захват, пошану та приязнь до людини, яка не знає страху. Той, хто у момент небезпеки здатний взяти на себе відповідальність та зробити щось за меж-

ами розумного, завжди викликає тільки повагу та захоплення. Така «зухвалість» є почесною та дуже бажаною. Наведений синонімічний ряд це яскраво демонструє, а також й такі приклади: *Відважні хлопчак – і я колись був таким* (І. Франко); *На лихо небезпечний хлопець. Відчайдушний* (К. Гордієнко) [1] Можна з впевненістю сказати, що для української нації відчайдушність та хоробрість є найголовнішими рисами. Окремо стоїть таке значення як маловживана, але цікава сема *писканий* (діал.) *сміливий на висловлювання* [1]. Конотація цієї лексеми здебільшого негативна, з відтінком презирства, бо у народній свідомості той, хто багато говорить мало робить реальних вчинків. Цей елемент підкреслює, що той, хто багато та нечестно говорить, зазвичай стає лякливим, коли доходить до реальних дій. У «Практичному словнику синонімів української мови» під редакцією С. Караванського наданий такий синонімічний ряд: «*зухвалий – зарозумілий, нахабний, безцеремонний, безпардонний, зухвальний*» [3, с. 141]. На противагу надана лексема «*відчайдушний*» [3, с. 141], де прослідковано позитивну конотацію на відміну від попередніх негативних значень зухвалості, які кількісно превалюють над позитивним значенням. На Офіційному сайті української мови «зухвалий» подано як *зарозумілий, нахабний, безцеремонний, безпардонний, зухвалець, відчайдушний* [4], що повністю семантично співпадає а підкріплює аналіз, виконаний вище. Єдине, що негативних сем подано трохи більше, ніж позитивних.

Ще одне цікаве джерело – словник синонімів Dictionaries24.com подає такі лексеми, що відображають зухвалість: *дратівний* (негативна, осудлива конотація); *провокативний* (змішана); *задирливий* (негативна, осудлива конотація); *зачіпний* (негативна, осудлива конотація); (позитивна конотація); *завзятий* (позитивна конотація); *молодецький* (позитивна конотація); *сміливий* (позитивна конотація); *виразний* (позитивна конотація); *доблесний* (позитивна конотація); *напрасний* (негативна конотація); *безглуздий* (негативна, осудлива конотація); *зарозумілий* (негативна, осудлива конотація); *нахабний* (негативна, осудлива конотація); *безцеремонний* (негативна, осудлива конотація); *безпардонний* (негативна, осудлива конотація); *відчайдушний* (позитивна конотація); *недоречний* (негативна конотація); *розв'язний* (осудлива конотація); *меткий* (позитивна конотація); *стильний* (позитивна конотація); *самовпевнений* (змішана), *безсоромний* (негативна, осудлива конотація);

відкритий (позитивна конотація); **неприхований** (змішана), **недискретний** (негативна конотація); **непристойний** (негативна, осудлива конотація); **веселий** (позитивна конотація); **жвавий** (позитивна конотація); **ініціативний** (позитивна конотація); **напористий** (позитивна конотація); **підприємливий** (позитивна конотація); **штовхальний** (позитивна конотація); **надихаючий** (позитивна конотація); **палкий** (позитивна конотація); **агресивний** (негативна конотація); **владний** (змішана), **активний** (позитивна конотація); **настирливий** (негативна, осудлива конотація) [10]. Аналізуючи ці елементи, можна сказати що новими, не зазначеними в інших словниках, є значення *безглуздий* з негативною конотацією; *стильний* (стосовно одягу зі змішаною конотацією); *спокусливий* (з конотацією цікавості та відтінком негативу); *непристойний* (з вкрай негативним емоційним забарвленням); *ініціативний* (з позитивною конотацією); *підприємливий* (з позитивною конотацією); *підприємливий*, *надихаючий* (з позитивною конотацією); *агресивний* (з негативним емоційним забарвленням).

Цікавим матеріалом для аналізу зухвалості виступає й синонімічний словник Полюги Л., де вказано опозиції за значенням з урахуванням сучасної мовної ситуації. Згідно цих даних, маємо такі результати протиставлення: *грубий-делікатний*, де *грубий* – який виявляє *грубе, недобррозичливе ставлення, виходить за межі елементарних правил поведінки, неделікатний, брутальний, некультурний*. (жарти, жести, звуки) [5, с. 85], а *делікатний* – *той, хто приємний в спілкуванні, для сприймання, нерізкий, м'який, ніжний, ласкавий, лагідний* [5, с. 85].

Наступна антонімічна пара: *ввічливий – нечемний*, де *нечемний* – який поводить себе *неввічливо, непристойний, негречний, невихований, грубий*, а в свою чергу *ввічливий* – який *дотримується правил пристойності, виявляє люб'язність, вихований, уважний, гречний, чемний* [5, с. 58]. Остання антонімічна пара: *боязкий – відважний* [5, с. 51], в якій *відважний* – який *не піддається почуттю страху, що є характерним для його вдачі, який виявляє відвагу, сміливість (який взагалі не боїться ніякої небезпеки)*. *Хоробрий, відчайдушний, відважний (який виявляє стійкість) мужній, доблесний* [5, с. 51], а *боязкий* – який *легко піддається почуттю страху, що є характерним для його вдачі, який виражає почуття страху, боягузливий, лякливий, похлипливий* [5, с. 51]. Наведені

приклади підтверджують позитивні а негативні семні компоненти, що було досліджено вище.

Висновки і пропозиції. На цьому підґрунті можна зробити висновок, що для пересічного українця бути зухвалим означає як негативну якість «нахабство», так й позитивну «сміливість» та їх численні синоніми. Емотивний розподіл сем відбувся згідно дослідженню наступним чином: негативну конотацію отримали компоненти *безцеремонний, зухвалий, грубий, безсоромний, нетактовний*. Ступінь негативізму дещо вищий у наступних компонентах: *зарозумілий, нахабний, безпардонний, зухвалець*.

Лексеми із позначками *розм.* мають найбільший ступінь негативного забарвлення та вживаються у момент емоційного розпачу, сплеску відповідних емоцій *хамський (розм.), хамовитий (розм.), нахрапистий (розм.)*. Цікавою виявляється конотація таких синонімів зухвалості як *дратівний, провокативний, розв'язний, спокусливий*, які співвідносяться із компонентом *дерзкий* та мають змішану конотацію – бо у деяких ситуаціях *спокусливий* матиме емотивний відтінок грайливості, зацікавленості, а не суто негативний. Щодо позитивного забарвлення сем, які входять у структуру *зухвалості*, то ними виявляються ті, що мають у собі значення «сміливість»: *відчайдушний, сміливий, молодецький, меткий, самовпевнений, хоробрий, відважний, мужній, безстрашний, небоязкий, небоязливий, нелякливий, непохлипливий, безбоязний, безтрепетний, відчайдух, орлиний, відчайний*. Конотація схвальна, позитивна, з відтінками поваги, шани та захоплення щодо людей, які володіють цими якостями. Позитивною також виявляється конотація *зухвалості* у значенні «підприємливість, активність»: *жвавий, ініціативний, напористий, підприємливий, штовхальний, надихаючий*.

Дуальність значення робить дану лексему цікавою та у своєму роді унікальною для подальшого більш розширеного семантичного аналізу із залученням більш високих мовних рівнів, що допоможе розкрити детальніше відтінки позитивних та негативних значень та надасть змогу отримати ґрунтовніші та глибокі результати дослідження, а також використання лінгвістичного інструментарію для практичної допомоги новим професіям та спеціальностям, пов'язаним з новітніми технологіями, насамперед, комп'ютерними та маркетинговими.

Список літератури:

1. Всесвітній словник української мови 2012–2017 pp. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%B7%D1%83%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 13.08.2022)
2. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2007. 540 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : «Українська книга», 2004. 448 с.
3. Офіційний сайт української мови. URL: https://ukrainskamova.com/publ/slovnik_sinonimiv/z/zukhvalij/31-1-0-4574 (дата звернення: 13.08.2022)
4. Полюга Л. Словник антонімів української мови. Київ : Довіра. 2004. 275 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля К. 2006. 716 с.
6. Публічний електронний словник української мови. URL: <http://ukrlit.org/slovnuk/%D0%B7%D1%83%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 13.08.2022)
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник в 11 томах. 1970–80 pp. т. 3. С. 735. 1972 р.
8. Яковлева А., Афонська Т. Тлумачний словник української мови. Харків : Торсинг Плюс, 2006. 672 с.
9. Dictionaries24.com URL: <https://www.dictionaries24.com/uk/%D0%B7%D1%83%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 13.08.2022)

**Taranenko O. G. SEMANTIC PECULIARITIES OF THE LEXEME “INSOLENCE”
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (EMOTIVE ASPECT)**

In the given scientific article the denotative and connotative lexeme insolence's meaning in Ukrainian language on the basis of authentic and modern explanatory dictionaries is investigated. It is notable that semantics as a linguistic science is developing quickly enough due to appearing and development of the new professions connected with computer studies, IT-programming and related occupations like a copywriter, a marketing specialist, a SMM-manager, a website builder, etc.

Semantics as a science about the meaning studies not only the linguistic categories, but also the categories of thinking, has given its methodological arsenal for resolving of the practical and significant tasks in the sphere of the relatively new and perspective professions. First and foremost, this concerns the areas of website building, search systems elaborating and copywriting. Without knowing the concept of the semantic core this is hardly possible to implement the tasks of the given above occupations in which the main purpose is the profit made of sales. For realizing how to build the successful sales strategy it is vital to define the key words that characterize the product or service. Those can be the most used or common words, or vice versa, rare words-triggers with a strong positive or negative meaning (depending on the context) that can subconsciously influence the potential customer the choose the definite item or service. Lexeme analysis form the semantic viewpoint (semantic core building and description) will help to achieve the goal in a faster way. Extremely vital in this sense are the emotive elements that can attract or, reversely, push back a potential customer. In this scientific investigation we have created the example of the semantic core analysis on the basis of emotional semes (positive and negative) in the structure of the lexeme “insolence”. Semantic analysis on the lexical level via method of vocabulary definitions has shown the following semes distribution: rudeness (negative emotive connotation); tactlessness (negative emotive connotation); shamelessness (negative emotive connotation) and bravery (positive emotive connotation); daredevil (positive emotive connotation); courage (positive emotive connotation).

Key words: semantics, definition, language levels, seme, connotation, lexeme.